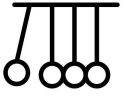

Uluslararası Arenada Güç Dengelerinin Ekonomik- Politik Etkileşimi

POLITICS

Zeynep Duru Görmeli

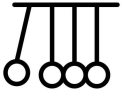
Giriş

Küresel siyaset sahnesi, tarih boyunca devletler arasındaki güç mücadelesinin bir yansıması olarak şekillenmiştir. Bu mücadelenin temel dinamiğini ise ekonomik çıkarlar ile politik stratejilerin iç içe geçmiş etkileşimi oluşturur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve tek kutuplu dünya düzeninin sorgulanmaya başlamasıyla, bu etkileşim daha karmaşık ve çok boyutlu bir hâl almıştır. Günümüzde yaşanan ticaret savaşları, enerji koridorları üzerindeki nüfuz mücadelesi ve küresel finansal kuruluşlara yönelik reform talepleri, güç dengelerinin ekonomik-politik temellerini anlamadan açıklanamaz. Bu karmaşık ilişkiler ağını çözümlmek için, uluslararası sistemin işleyişine yön veren temel unsurlara ve tarihsel dönüm noktalarına dönmek gerekmektedir.

Tarihsel Arka Plan

Yirminci yüzyılın başlarında, uluslararası sistem büyük ölçüde sömürgeci imparatorluklar ve onların ekonomik ağları üzerine inşa edilmişti. Sanayi Devrimi'ni tamamlamış olan Batılı güçler, hammadde kaynaklarına ve yeni pazarlara erişmek için askerî ve politik güçlerini kullanıyordu. Bu dönemde güç, büyük ölçüde toprak genişliği ve denizasıırı kolonilerle ölçülüyordu. Bu yayılmacı politikalar, merkantilist anlayışın bir uzantısı olarak metropol ülkelerin zenginliğini artırırken sömürgelerin kaynaklarını tüketiyor ve onları sanayileşmiş çekirdeğe bağımlı hâle getiriyordu. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Bretton Woods sistemi — Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ile — ekonomik gücü yeni bir uluslararası düzenin merkezine yerleştirdi. ABD Doları'nın küresel rezerv para birimi olarak kabul görmesi, Amerikan hegemonyasının finansal temelini oluşturdu. Bu sistem, savaş yorgunu Avrupa'yı yeniden inşa etmeyi (Marshall Planı) ve uluslararası ticareti istikrara kavuşturmayı hedefliyordu; ancak aynı zamanda dünya ekonomisinin kurallarını büyük ölçüde ABD çıkarları doğrultusunda şekillendirdi.

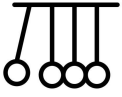
Soğuk Savaş boyunca güç dengesi, ideolojik bloklar arasında şekillendi. NATO ve Varşova Paktı, yalnızca askerî ittifaklar değil, aynı zamanda karşılıklı ekonomik bağımlılık ağlarıydı. Sovyetler Birliği, COMECON aracılığıyla kendi etki alanındaki ülkeleri planlı ekonomi modeli etrafında entegre ederken, Doğu Avrupa'daki müttefiklerine hammadde sağlayıp onlardan imalat ürünleri alarak kendine özgü bir iş bölümü yaratıyordu. Batı bloğu ise serbest ticareti ve piyasa ekonomisini teşvik ediyor, GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) çerçevesinde tarife indirimlerini özendirerek küresel ticaretin önünü açıyordu. 1970'li yıllardaki petrol krizleri, enerji kaynaklarının jeopolitik güç için ne denli belirleyici olabileceğini tüm dünyaya gösterdi. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) yükselişi, ekonomik araçlar kullanarak Batılı güçlere karşı politik baskı uygulanabileceğinin kanıtı oldu. 1973 Arap-İsrail Savaşı'nı takiben uygulanan petrol ambargosu, Batı dünyasında “stagflation” (durgunluk içinde enflasyon) olarak bilinen derin bir ekonomik krize yol açtı ve gücün artık yalnızca gelişmiş sanayilerden değil, aynı zamanda kritik kaynakların kontrolünden de kaynaklandığını acı bir şekilde hatırlattı. Bu durum, askerî olarak zayıf görünen ülkelerin bile ellerinde stratejik bir kaynak bulundurmaları hâlinde küresel güç dengesinde nasıl bir manivela etkisi yaratabileceklerinin tarihî bir örneğini oluşturdu.

Soğuk Savaş Sonrası

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, uluslararası sistem “tarihin sonu” iddiaları eşliğinde tek kutuplu bir döneme girdi. Fukuyama'nın liberal demokrasinin nihai zaferi olarak yorumladığı bu dönem, küreselleşmeyi kaçınılmaz ve evrensel bir süreç olarak sundu. Neoliberal ekonomik politikalar; devlet müdahalesinin azaltılması, özelleştirme, serbest piyasa ve dış ticaretin liberalleşmesi gibi ilkeleri içeren Washington Konsensüsü aracılığıyla dünyanın geri kalanına empoze edildi. Bu dönemde ekonomik güç, askerî güçten daha belirleyici bir hâle geldi; çok uluslu şirketlerin etki alanı birçok ulus devletin etki alanını gölgede bıraktı. Küresel tedarik zincirlerinin yaygınlaşması, üretimin ucuz iş gücüne sahip bölgelere kaymasına neden olurken; finansal piyasaların entegrasyonu, sermaye hareketlerini uluslararası politikanın merkezine yerleştirdi. Ancak bu durum kalıcı olmadı. Küreselleşmenin yol açtığı gelir eşitsizlikleri, yerel ekonomilerin çöküşü ve kültürel homojenleşme, zamanla bu süreçte karşı güçlü bir tepkinin doğmasına zemin hazırladı.

2008 Küresel Finans Krizi, mevcut sistemin kırılganlığını ortaya koydu ve ABD merkezli finansal düzene olan güveni sarstı. ABD’de başlayan ipotek krizi, dünyanın dört bir yanındaki ekonomileri domino taşı etkisiyle vurarak, finansal entegrasyonun risklerini ve küresel düzenleyici kurumların yetersiz kaldığını gözler önüne serdi. Bu boşluktan yararlanan yeni güçler, özellikle Çin, alternatif kurumlar inşa etmeye başladı. Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) ve Kuşak ve Yol Girişimi (BRI), Çin’in Bretton Woods kuruluşlarına bir alternatif oluşturma ve kendi ekonomik nüfuz alanını genişletme çabasının ürünleriydi. BRI kapsamında finanse edilen ve inşa edilen limanlar, demiryolları ve enerji hatları yalnızca altyapı projeleri değil, aynı zamanda Çin’in ticaret yollarını güvence altına alan ve katılımcı ülkelerle ekonomik-politik bağlarını derinleştiren stratejik yatırımlardı. Aynı dönemde, enerji ihracatından sağladığı gelir sayesinde Rusya da uluslararası arenada kaybettiği etkiyi geri kazanmaya yönelik daha agresif bir dış politika izlemeye başladı. Doğalgazı Avrupa’ya karşı bir stratejik silah olarak kullanma çabaları ve 2014’te Kırım’ın ilhakı, Rusya’nın askerî gücü ile ekonomik kaynaklarını nasıl birbirini tamamlayıcı araçlar olarak kullandığının açık göstergesiydi. Bu gelişmeler, gücün Batı’dan Doğu’ya doğru kademeli olarak kaymakta olduğuna işaret ediyordu. Ancak bu, basit bir coğrafi kayıştan ziyade, gücün giderek daha fazla çok merkezli (multipolar) ve birbiriyle rekabet hâlindeki kurumlar ve ittifaklar ağı üzerinden dağıtıldığı yeni ve daha istikrarsız bir jeopolitik denklemin habercisiydi.

Güncel Rekabet

Küresel güç mücadelesinin bir diğer kritik cephesi, enerji dönüşümü ve yeşil teknolojiler üzerinden şekillenmektedir. Fosil yakıtların jeopolitik önemi azalırken, enerji geçişinin temelini oluşturan kritik mineraller ve yenilenebilir enerji teknolojileri üzerindeki kontrol, yeni bir rekabet alanı doğurmuştur. Lityum, kobalt, nikel ve grafit gibi batarya teknolojileri için hayati önem taşıyan minerallerin büyük kısmının çıkarılması ve işlenmesi, Çin'in baskın olduğu bir alandır. Bu durum, Çin'e sadece elektrikli araç pazarında değil, aynı zamanda enerji depolama sistemleri ve şebeke stabilitesi gibi geleceğin enerji altyapısında da stratejik bir üstünlük sağlamaktadır.

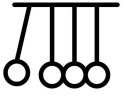
Batılı güçler, bu bağımlılığı kırmak için "Minerals Security Partnership" (Mineraller Güvenlik Ortaklığı) gibi girişimlerle alternatif tedarik zincirleri oluşturmaya çalışmaktadır. Ancak, maden çıkarmanın çevresel maliyeti, işleme tesislerinin kurulum süresi ve jeolojik kaynakların coğrafi konsantrasyonu, bu çabaları karmaşık ve uzun vadeli bir stratejik yarışa dönüştürmektedir. Ayrıca, yeşil hidrojen üretimi ve ihracatı için gerekli altyapıyı erken inşa eden ülkelerin, geleceğin "yeşil enerji şeyhleri" olarak jeopolitik önem kazanması beklenmektedir.

Yapay zeka ve otonom sistemler, savaşın doğasını değiştirme potansiyeliyle, güç dengesi denklemine yeni bir değişken olarak girmiştir. YZ destekli siber saldırılar, hedef alınan propaganda (deepfake'ler dahil) ve otonom silah sistemleri, hibrit savaşın araç kutusunu genişletmiştir. Bu alanda teknolojik liderliği ele geçirmek, sadece askeri bir üstünlük değil, aynı zamanda uluslararası normları ve etik standartları belirleme yetkisi anlamına da gelmektedir. Çin'in "sosyal kredi sistemi" ve kitlesel gözetim teknolojilerini ihraç etme çabaları, yapay zekânın sadece bir savaş aracı değil, aynı zamanda bir toplumsal kontrol modeli olarak da jeopolitik değer taşıdığını göstermektedir.

Buna paralel olarak, siber uzay, devletler arasında sürekli ve sınırları belirsiz bir mücadele alanı haline gelmiştir. Kritik altyapılara (enerji şebekeleri, finansal sistemler, sağlık tesisleri) yönelik siber saldırılar, bir devletin diğerine savaş ilan etmeden ciddi zararlar vermesine olanak tanımaktadır. Bu "sürekli, düşük yoğunluklu çatışma" hali, uluslararası hukukun geleneksel çerçevesini zorlamakta ve caydırıcılık kavramını yeniden tanımlamayı gerektirmektedir.

Son olarak, geleneksel olarak "Küresel Güney" olarak adlandırılan gelişmekte olan ülkeler bloğu, artık Batı ile Doğu arasındaki rekabette edilgen bir nesne olmaktan çıkarak, kendi çıkarlarını daha agresif bir şekilde takip eden bir özne konumuna yükselmektedir. Bu ülkeler, Çin'in BRI projelerinden faydalanırken aynı zamanda Batı'nın güvenlik şemsiyesine de ihtiyaç duyabilmekte ya da tam tersi bir durum söz konusu olabilmektedir. Hiçbir kutba tam anlamıyla angaje olmamak, stratejik otonomi arayışı ve farklı konularda farklı taraflarla işbirliği yapma ("issue-based alignment") bu bloğun yeni dış politika doktrinini oluşturmaktadır.

Bu durum, Birleşmiş Milletler ve Dünya Ticaret Örgütü gibi geleneksel çok taraflı kurumların etkinliğini azaltırken, iklim değişikliği, pandemi yönetimi ve uzay hukuku gibi

acil küresel meselelerde koordinasyonu daha da zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak, yeni çok kutupluluk, istikrarlı bir denge durumundan ziyade, dinamik, öngörülemez ve sürekli müzakere gerektiren bir istikrarsızlık hali olarak karşımıza çıkmakta; devletlere yeni fırsat kapıları açarken, aynı zamanda benzeri görülmemiş stratejik belirsizlikler ve sistematik riskler de yaratmaktadır.

Sonuç

Küresel sistemin bu dinamik yapısı, devletlerin geleneksel güç araçlarını yeniden tanımlamasını zorunlu kılmaktadır. Askeri üstünlük ve ekonomik büyüklük artık tek başına yeterli olmamakta; dijital (dijital diplomasi), veri egemenliği, yapay zekâ kapasitesi ve siber güvenlik gibi yeni parametreler güç denkleminin merkezine yerleşmektedir. Bu bağlamda, uluslararası kurumların meşruiyet krizi ve küresel yönetimdeki boşluklar, devletleri daha esnek ve çok katmanlı ittifak arayışlarına yöneltmektedir.

Öte yandan, iklim değişikliği, enerji güvenliği ve göç dalgaları gibi sınır tanımayan sorunlar, uluslararası işbirliğini zorunlu kılarken aynı zamanda rekabeti de keskinleştirmektedir. Yeşil teknolojiler ve sürdürülebilir enerji kaynakları üzerindeki kontrol, yeni jeopolitik çatışma hatları oluşturmaktadır. Bu süreçte, bölgesel güç olma iddiasındaki ülkeler, küresel tedarik zincirlerindeki konumlarını güçlendirmek ve teknolojik bağımsızlıklarını artırmak için yoğun bir mücadele içine girmiş durumdadır.

Sonuç olarak, 21. yüzyılın karmaşık dengeleri içinde ayakta kalabilmek, devletlerin sadece askeri veya ekonomik kapasiteleriyle değil, aynı zamanda değişen koşullara uyum sağlama, stratejik ortaklıklar kurabilme ve küresel krizlere çözüm üretme becerileri ile doğrudan ilişkilidir. Bu çok boyutlu mücadelede, yumuşak güç unsurlarıyla desteklenen akıllı güç stratejileri, uluslararası arenada belirleyici rol oynayacaktır.

Kaynakça

<https://ytt.org.tr/adf-2025-izlenimleri-ve-cok-kutuplu-yeni-dunya/>

<https://www.fokusplus.com/dunya-ekonomi/antalya-diplomasi-forumu-2025-cok-kutuplu-dunyada-isbirligi-dijitallesme-ve-baris>

<https://iibf.yeditepe.edu.tr/tr/etkinlik/world-association-political-economywape-araftind-an-duzenlenecek-olan-18-uluslararası>

https://tasam.org/tr-TR/Icerik/73788/multipolarization_cok_kutupluluga_gecis

<https://www.fokusplus.com/dunya-ekonomi/antalya-diplomasi-forumu-2025-cok-kutuplu-dunyada-isbirligi-dijitallesme-ve-baris>